

AZ ANGLIKÁN IMAKÖNYV REFORMJA.

AZ ANGLIKÁN egyház, az Established Church of England, ma, alapítása után közel négyszáz esztendővel, még mindig magán viseli keletkezése sajátos körülményeinek bélyegét. Az anglikán egyház alapítását mint a reformáció történetének egy mozzanatát szokás tekintem, e felfogás azonban csak igen lényegbe vágó fenntartásokkal fogadható el. A reformáció kontinentális alakjában egy nagy szellem-történeti folyamat szerves része: sikerei egyes nagy egyéniségek agitatórns munkájához fűződnek, akik, ha olykor bizonyos célok megvalósítása érdekében igénybe is veszik a világi hatalmak segítségét, mégis elsősorban szellemi fegyverekkel küzdenek; céljaik és törekvéseik elsősorban a hit kérdéseit, tehát az ember belső életét érintik, újításaik mindenekfelett a régi egyház hittételeit támadják meg, legfőbb kérdésük, amely egész tevékenységük létjogosultsága önmaguk előtt is és amely mellett minden egyéb momentum semmivé törpül: hogyan üdvözölhet az ember? Az egyetemes európai reformációnak ezzel a mintegy belülről fakadó, spontán és emocionális jellegével szemben, amely, ma divatos kifejezéssel élve, úgyszólván alulról indult ki s alulról terjedt felfelé — az anglikán egyház alapítása elsősorban és eleinte csaknem kizárólag állampolitikai és szervezeti kérdésekben felmerült ellentétek következménye volt, amelyek mögött a reform mint hitújítás teljesen háttérbe szorult. Az anglikán egyház nem annak a meggyőződésnek köszönheti keletkezését, hogy a régi egyház mint „Heilanstalt“ nem képes többé feladatának megfelelni, hanem az államhatalom önkényes intézkedéséből született: forrása nem tévelygő lelkek egyesülése a biztosabb üdvözülés reményében, hanem egy személyes akaratának követésében akadályozott fejedelem hatalmi szózata. Annak a „reformációnak“, amelyből az anglikán egyház született, csak egy tétele volt: az angol egyház feje többé nem VII. Kelemen, Róma püspöke, hanem VIII. Henrik, Anglia királya; egyébként minden marad a régiben: új egyház született ugyan, de új hit nélkül. A szerzetesrendek megszüntetésén és birtokaik elkobzásán kívül úgyszólván semmi újítás nem történt: az új egyház változatlanul őrizte a régi dogmákat, amit mi sem mutat jobban, mint az, hogy alapítójának életében embereket végeztek ki a transzszubsztanciáció tanának tagadása miatt. A hittételekhez hasonlóan az egyház szervezete is megmaradt annak, ami volt és a Rómától történt elszakadás folytán könnyebben beszivárgó protestáns eszmék a régi keretekben belül váltak hatékonyakká. Természetes dolog, hogy az új tanok a régi egyházban sokféle ellenállással találkoztak és érthető,

ha az anglikán egyház története nem más, mint küzdelmek és kompromisszumok sorozata, nemcsak az egyházon kívül álló „romanista” és nonkonformista” elemekkel, hanem az egyházon belül azokkal az irányzatokkal, amelyek az anglikanizmus hajóját egyfelől a katholicizmus, másfelől a radikális protestantizmus vizei felé akarták kormányozni. Ez a küzdelem tükröződik vissza az anglikán egyház egyik sarkalatos intézményének, az Általános Imakönyv-nek (Book of Common Prayer) történetében és ennek az örök harcnak újabb fejezete az angol közvéleményt élénken foglalkoztató az a kontroverzia, amely az imakönyv modernizálásával kapcsolatosan ezidőszerint folyamatban van.

Az első Book of Common Prayer, Cranmer érseknek, VIII. Henrik egyházi tanácsadójának műve, protestáns alapgondolat szülöttje volt, amely a gyermek VI. Edward helyett uralkodó, határozatlan jellemű Somersét lordprotektor idején látott napvilágot. A reformáció szellemében fogant eszme volt az olyan imakönyv kibocsátása és kötelezővé tétele, amely egyaránt papság és hívők használatára rendelve a nemzet nyelvén foglalta össze a hit tételeit, az egyházi szertartásokat és a kötelező imádságokat. Olyannyira protestáns tett volt ez, hogy végrehajtása az új egyház legfőbb testületének, a Canterbury-i és York-i konvokációknak jóváhagyása nélkül, a parlament határozata alapján ment végbe, jeléül annak, hogy előmozdítói az egyházon belül ellenállástól tartottak. A protestáns jelleg azonban inkább az imakönyv megalkotásának tényében, semmint az imakönyv szövegében jutott kifejezésre, amely csaknem kizárólag meglévő egyházi szövegek kompilációja volt és hittételek terén igen kevés újat tartalmazott. Az első imakönyv mindössze három esztendeig volt érvényben: Somersét utóda, a radikális reformátorok felé hajló Northumberland herceg alatt 1552-ben új imakönyvet tett kötelezővé a parlament, amely az anglikanizmusnak a katolikus felfogástól való legmesszibb eltávolodását jelzi. A kommunió szövegén ez az imakönyv oly mélyreható változtatásokat eszközöl, amely merőben kivetkezeti a keresztény egyházak e legfontosabb szertartását szakramentális jellegéből és egészen Kálvin szellemében a szentáldozásnak (vagyis inkább úrvacsorának) megemlékezészerű mozzanatait domborítja ki. Nem veti ugyan el a kommunió alatti térdhajtást, de annak magyarázatául beiktatja az úgynevezett „fekete rubrikát”, amely kifejezetten megállapítja, hogy az áldozásra használt bor és kenyér a konsekráció után is „megmaradnak való természetes lényegükben” (remain still in their very natural substance) és ezért a térdhajtás nem jelenti az oltári szentségnek, illetőleg Krisztus valóságos Húsa és Vére „esszenciális” jelenlétének imáadását (no adoration is intended ... unto any Essential Presence of Christ's natural Flesh and Blood). VI. Edward második imakönyve meg az elsőnél is rövidebb életű volt: a Mária királynő alatti katolikus reakció után, amely természetesen a reformáció többi újításával együtt a Book of Common Prayer intézményét is eltörölte, Erzsébet királynő 1559-ben kibocsátott új, harmadik, imakönyve, lényegében az első könyvre nyúlt vissza és szövegéből többek között a „fekete rubrika” is kimaradt. E harmadik imakönyv az, amelyik csaknem teljes egészé-

ben ma is érvényben van és megjelenése óta csak egyszer módosult lényegesebben, amikor tudniillik a puritán uralom után, amely az imakönyv intézményét Ugyanúgy eltörölte, mint a „Véres“ Mária katolikus restaurációja, az anglikánok és nonkonformisták 1661-ben tartott úgynevezett Savoy-konferenciája eredményeképpen 1662-ben megszületett a mai Prayer Book. A mai könyv tartalmazza ugyan a „fekete rubrikát“, de azzal az igen lényeges változtatással, hogy Krisztus „esszenciális“ jelenlétének tagadása helyett csupán „korporális“ jelenlétét vette tagadásba, amit sokan annyira katolikus szellemben való újításnak tekintettek, hogy e két szó felcserélése erősen közrejátszott kétezer lelkésznek az imakönyv életbelépése után az anglikán egyházból történt kiválásánál.

Az imakönyv reformjára irányuló törekvések a katolikus szellemű vallásosságnak Angliában Oxford-movement néven ismert feléledésével kapcsolatban merültek fel. E mozgalom, mely az egyetemes európai romanticizmus egy sajátos hajtása s az egyház szertartásainak misztikus értelmezésével a katolikus szakramentalizmus iránya felé vitte híveit, egyidőben, különösen egyik kiváló exponensének, Newmann későbbi bíborioknak áttérése után, az anglikán egyházból való tömeges szecesszióval fenyegetett s csupán vezérének, Pusey-nak állhatatossága tette lehetővé a mozgalom zömének az anglikán egyház keretein belül való megmaradását. Kérdés azonban, hogy e körülmény valóban javára volt-e az egyháznak, mert az Oxford-movement kezdete óta újult ki az anglikán egyház kebelében a protestáns és katolikus irányzat testvérharca, két pártra, „anglo-katolikus“ High Church-pártra és „evangélikus“ Low Church-pártra szakítva egyazon egyház híveit. A szakadás ma is megvan, sőt talán ma erősebb, mint valaha volt. És hiába hangoztatják az anglikanizmus optimistái, hogy az egy egyházon belül található különböző felfogások megfelelnek annak a közvetítő helyzetnek, amelyet az anglikán egyház — szerintük — katoücizmus és protestantizmus között elfoglal és hogy dicsőségére válik az egyháznak, hogy lelkészei egyéni nézeteinek helyt adva, kedvelt jelszóval „comprehensiv“ jellegűvé lett — mégis azoknak kell igazat adnunk, akik azt tartják, hogy nem lehet egészséges állapot az, amikor a plébános egyéni pártállásától függ az istentisztelet menete és a templom felszerelésének leglényegesebb elemei. Nagy bajnak kell lennie ott, ahol annak az egyháznak számos templomában, amelynek imakönyve a „fekete rubrikát“ tartalmazza, falragaszokon intik a hívőket az oltáriszentség imádatára,¹ és ahol az ilyen és számos hasonló, kifejezett tilalmakkal ellenkező jelenségeket az egyházi disziplína őrei, a püspökök, gyakran nemcsak elnézéssel tűrik, de egyenesen elismerik és támogatják. Az optimistákat maga az egyház cáfolta meg, amikor belátván a jelenlegi állapot túrhetetlenségét, hozzátott a reform munkájához.

A körülmények közelebbi ismerete nélkül úgy látszhatnék, hogy a reform természetes iránya nem lehetett más, mint olyan fegyelmi

¹ L. Sir William Joynson-Hicks belügyi államtitkár beszédét a Prayer Book Measure alsóházi vitájában. Official Report of Parliamentary Debates. House of Commons, Vol. 211, No. 139. p. 2540—50.

és szervezeti rendszabályok életbeléptetése, amelyek az egyházi többségnek módot nyújtanak az elharapódzott rendellenességek-kirátására. Az ilyen szigorú és erélyes rendszabályok azonban — eltekintve attól, hogy felidéztek volna a tömeges áttérések nehezen elhárított veszedelmét — két okból nem látszottak keresztülvihetőeknek. A szabálytalanságoknak fegyelmi úton való kiküszöbölését az egyház már megkísérelte az 1873 évi Public Worship Reguládon Act becikkelyezésével, amelynek alapján az erre felhatalmazott egyházi törvényszékek több engedetlen lelkészt szabadságvesztésre ítélték. Az angol közvélemény, amely abban a büszke tudatban élt, hogy Angliában „Véres“ Mária üldözései óta hitéért senkit sön ért személyében bántódás, felzúdult jóhiszemű, ártatlan keresztény férfiak bebörtönzése ellen és kikényszerítette szabadonbocsátásukat. Ezek az események annyira ártalmára voltak az egyház tekintélyének, hogy hasonlóan drasztikus eszközök igénybevételére azontúl gondolni sem lehetett. Az erélyes fellépés másik, még az előbbinél is súlyosabb akadálya azonban abban rejlett, hogy bár a kézzelfogható rendellenességek jobbára elszigetelt jelenségek maradtak, a papságnak, sőt a püspöki kamak jelentékeny része határozottan rokonszenvezett a katholizáló elemekkel és passzív ellenállásával képes lett volna megghiúsítani a büntető rendelkezések végrehajtását. Ezért az 1906-ban alakított „Királyi Bizottsági jónak látta már a reform programját is az engedékenység szellemében meghatározni, akként, hogy az elérendő célul az istentisztelet módjának az anglikán egyház egyetemes jellege által megkívánt elaszticitását tűzte ki („elasticity in the conduct of Divine Service, which the comprehensiveness of the Church demands“). Ennek az irányelvnek hangsúlyozása mellett történt a canterburyi és yorki „konvokációk“ összehívása új imakönyv megszavazása céljából és ennek szem előtt tartásával alkották meg a konvokációk közel két évtized nehéz munkájával azt a reformjavaslatot, amely az 1921 év végén jóváhagyás végett a parlament két háza elé került.¹

A reformjavaslat szerkesztőinek felfogására és azokra az emberfeletti nehézségekre, amelyekkel Angliában minden egyházi téren való újjításnak meg kell küzdenie, igen jellemző, hogy az a javaslat, amely húszesztendő megfontolás és szakadatlan heves viták eredményeként napvilágot látott, nem új imakönyv bevezetése, vagy a régi egyes rendelkezéseinek módosítása iránt intézkedik, hanem a régi, megreformálandó imakönyv mellé, annak teljes épségben tartásával, egyes szertartások menetére alternatív alakban olyan új szövegeket és utasításokat kíván bevezetni, amelyek bizonyos esetekben a régi rendelkezések helyébe léphetnek. Az új, alternatív rendelkezések alkalmazását a javaslat szerint csupán a papság kezdeményezheti és pedig minden egyes templom lelkésze a saját belátása szerint. Olyan templomokban tehát, amelyeknek papja a régi imakönyvhöz ragaszkodik,

¹ Az anglikán egyház „államegyház“ (Established Church of England) s így a sajátos angol felfogás szerint az egyház életét érintő minden fontosabb kérdésben a törvényhozást illeti a végső döntés. Ezt a rendszert az 1919. évi Church of England Assembly (Powers) Act is fenntartotta, amely egyébként — sokak szerint az egyház és állam szétválasztásának előkészítő lépéseként (Disestablishment) — bizonyos egyházi autonómiát kívánt életbeléptetni.

minden újítás lehetősége elvileg ki van zárva. Abban az esetben azonban, ha a lelkész az új alternatív szabályok híve és azokat alkalmazni kívánja, az egyházközség az egyházmegye püspökéhez appellálhat, akinek jogában áll a lelkészt arra kényszeríteni, hogy az újítások alkalmazását mellőzze. A tapasztalatlan szemlélő azt hihetné, hogy a reformnak ez a körülbástyázása a régi rend legharciasabb hívét is kielégíthette, a fejlemények azonban ennek ellenkezőjéről tettek tanúságot.

A reformjavaslatnak alternative alkalmazható új szabályai főleg a kommunió és különösen a betegek kommuniója tétén tartalmaznak lényeges újításokat és a javaslat körül keletkezett vita dogmatikai részében csaknem kizárólag e két szertartás körül forgott. A reform ellenzői azt vitatták, hogy a kommunió új alternatív rendje az eddigivel szemben a katolikus irányzat felé való eltérést mutat és e nézetüket főleg a híres „fekete rubrika” kihagyására és a halottakról való megemlékezésnek a halottakért való imával való helyettesítésére alapítják, mint amely újítások a transzszubsztanciáció és a purgatórium katolikus felfogásának térhódítását jelentik. A leghevesebb ellenzésre a betegek áldozásával kapcsolatban javasolt újítás talált, amely megengedi, hogy a konsekrált oltári szentségek egy része félretétessék, „rezerváltassék” betegek részére a templomon kívül leendő kiszolgáltatás céljából. Hiába kötötte a javaslat ennek az újításnak a foganatosítását még az általános kautelákon messze túlmenő feltételekhez, hiába szögezte le, hogy a rezervált szentség más célra, mint betegek részére fel nem használható és vele kapcsolatban semmilyen külön szertartás nem végezhető — a Low Church-párt hívei magában a rezerváció intézményében veszedelmes újítást és a 39 hittételnek flagrans sérelmét látták.¹ Szerintük a rezervációt gyakorló lelkész minden esetben megszegi felszenteléskor tett esküjét és nem lehet kétséges, hogy a rezerváció intézménye a protestáns hit egy sarkalatos tételét, a transzszubsztanciáció tagadását veszélyezteti. E gondolatmenet szerint a rezerváció igen sok esetben a rezervált és a templomban e célra kijelölt helyen őrzött oltári szentségnek adott oly tiszteletadásokkal fog jámi, amelyeket a Szentség imáadásától semmi sem különböztet meg. Már pedig a Szentség imáadásának elkerülhetetlen logikai következménye a konsekráció alkalmával a kenyérben és borban történő változásnak oly értelmezése, amely közel áll a katolikus egyház tanításához. Mindezekkel az aggodalmakkal szemben a reformjavaslat hivatalos támogatói, elsősorban a canterburyi érsek, arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a javaslat az anglikán egyház doktrínáját tekintve, semminemű újítást nem jelent, hanem az új szövegek, amelyek egyébként is csak fakultative használandók, mindössze arra nyújtanak módot a papságnak, hogy már meglévő és általánosan elfogadott hittételeket az eddigitől eltérő nyomatékkal és egyéni meggyőződésüknél jobban megfelelő

¹ E hittételek közül, amelyekre felszentelése alkalmával minden anglikán pap esküt tesz, a XXVIII. tétel többek között azt mondja. „Az Úrvacsora Szentségének rezerválása, körülhordozása, felmutatása vagy imádása nem Krisztus parancsa szerint való” (The Sacrament of the Lord’s Supper war nót by Christ’s ordinance reserved, carried about, lifted up or wershipped).

csoportosításban vihessenek át a gyakorlatba.¹ Ez a minden kétséget kizáróan jóhiszemű kijelentés, amelyet a püspökök többsége alkalmas eszköznek vélt a javaslattal szemben tapasztalt nagyfokú bizalmatlanság eloszlatására, igen nagy ártalmára volt a reform ügyének. Az egyházi dolgokban módfelett konzervatív anglikán közvéleményt csak azzal sikerült a reform irányában valamennyire barátságosabbá tenni, hogy itt az utolsó óra az egyház tekintélyének helyreállítására, cselekedni kell végre valamit a papság jelentékeny része által gyakorolt illegálisok megszüntetésére. Azzal a kijelentésükkel, hogy a tervezett újítás tulajdonképpen nem is újítás, a püspökök kettős fegyvert adtak a reform ellenségeinek kezébe: közelfekvő dolog volt reámutatni arra, hogy nem sok kilátása lehet a sikerre, az évtizedek óta tartó és állítólag eddig is minden eszközzel megnehezített szabálytalanságok kiküszöbölésére az olyan reformnak, amelynek reformjellegét saját tervezői tagadják meg; hasonlóképpen igen könnyű volt bizalmatlanságot ébreszteni a püspöki kar iránt azzal a többé-kevésbé burkolt váddal, hogy a püspökök nem jóhiszeműen tagadják a javaslat reformjellegét, mert hiszen fel nem fogható, hogy egy oly intézmény, mint a rezerváció, amely azt jelenti, hogy ezentúl szabad lesz tenni valamit, ami eddig tilos volt, ne jelentene egyszersmind újítást az egyház tanításában. A püspökök bátortalan, mindenkinek megfelelni akaró állásfoglalásából tehát ilyként súlyos vád lett: az anglikán egyház népszerűsítői, a „protestant underworld“ szövívői leplezetlenül hirdették, hogy az egyházi tekintély és fegyelem helyreállítása nem valódi célja az imakönyv javasolt reformjának, hanem csak ürügy arra, hogy a püspöki karnak az anglikatholikusokkal rokonszenvező többsége burkoltan katolikus szellemű újításokat léptessen életbe és végső eredményben kiszolgáltassa Rómának a nemzeti egyházat. Az efféle vádaskodások provokációja alatt a püspöki kar egyes tagjai részéről olyan kijelentések hangzottak el, hogy az egyház spirituális vezeterei a püspökök s csupán reájuk tartozik annak a megítélése, vajjon valamely rendelkezés jelent-e újítást a hit terén vagy sem. E kijelentések természetesen csak olajat öntöttek a tűzre, a polémia mind hevesebb lett, a reformellenes tábor a legképtelenebb vádaktól hemzsegő röpiratokkal árasztotta el az országot s mi sem jellemzőbb a kedélyek izgatott állapotára, mint az, hogy Lancashire Darwen nevű községében több ezer főnyi tömeg részvételével valóságos utcai harcra került a sor a reform hívei és ellenségei között. A reformjavaslat parlamenti tárgyalása ilyen körülmények között mérgezett légkörben folyt le s bár a vita során tartott beszédek minden oldalon dicséretreméltó mérsékletről tettek tanúságot, az udvarias, hűvös fordulatok mögött valóságos szenvedélyek izzottak s mikor szavazásra került a sor, az eredmény nem a reform őszinte és okos híveinek, de nem is lelkes és tiszteletreméltó konzervatív ellenzőinek, hanem egyesegyedül a „no popery“ jel-szavával felkorbácsolt tömegszendvélyeknek diadalát jelentette.

Még egy figyelemreméltó évről kell megemlékeznünk, amely a

¹ L. a canterburyi érsek bevezető beszédét a Prayer Book Measure lordok házi vitájában: Parliamentary Debates, House of Lords. Vol. 69, No 85, H.M. Stationary Office London.

reformellenes párt részéről a javaslat körül folytatott vitában jelentékeny szerepet játszott. A javaslat hívei igen gyakran hivatkoztak arra, hogy a reformtervezet az egyházon belül nagy többséggel rendelkezik, amint az a Church Assembly három házának végső szavazataiból kitűnik.¹ Ezzel szemben az ellenpárt arra hivatkozhatott, hogy a laikus tagok választásánál az egyház híveinek csak csekély töredéke vett részt s így a gyülekezet nem a 36 milliónyi anglikán hívőt, hanem csupán az egyházközségek választói lajstromába felvett mintegy 3 milliót képviseli és így ha jogilag teheti is, erkölcsileg nem jogosult az egyház nevében határozni. Nem lehet kétséges, hogy a népképviselő elvét igen komolyan értelmező House of Commons előtt ez az érv nem csekély mértékben erősíthette a reformjavaslat elleni oppozíciót.

A reformot törvénybe iktató javaslatot először a lordok háza tárgyalta és három napig tartó hosszas vita után elfogadta. A javaslatot a canterburyi érsek terjesztette elő, a vita záróbeszédét pedig a yorki érsek mondta, jelölve annak, hogy a reformot a hivatalos anglikán egyház a maga legsajátabb ügyének tekinti. A 88 főnyi váratlanul nagyszámú kisebbség vezérszónoka Lord Hanworth, Anglia egyik legfőbb bírója és Sir Ernest Pollock néven világhírű közjogász * volt, aki főleg eredményesség szempontjából tette éles bírálat tárgyává a tervezett újítást.

A lordok házában tapasztalt erős oppozíció csak előjátéka volt a javaslat alsóházi tárgyalásán lejátszódó eseményeknek. A lordok házában lefolyt hosszú vita sejteni engedte, hogy az akóházban nagy harc készül és a javaslat 1927 december 15-én szokatlanul izgatott hangulatban került tárgyalás alá. Az elfogadására irányuló előterjesztést a Baldwin-kormánynak egyénileg és politikailag egyaránt egyik legszintelenebb tagja, Mr. Bridgeman, „az admirális első lordja“ tette meg, akinek beszédét a javaslatot ellenző képviselők köréből állandó közbeszólásokkal szakították meg. Maga a beszéd a lehető legkedvezőtlenebb benyomást tette s csaknem bocsánatkérő bátor-talan hangjával újabb bizalmat adott az amúgy is harcias ellenzéknek. Jelölve annak, hogy a politikai pártállás korlátait mennyire ledöntötte a képviselőknek a javaslattal szemben való állásfoglalását eldöntő vallási és egyházpolitikai egyéni meggyőződése, a javaslat előterjesztésére az ellentábor vezérszónokaként a Baldwin-kormány egy másik minisztere, Sir William Joynson-Hicks, az intranszigns konzervatívizmusáról ismert belügyminiszter és hírhedt „die-hard“ válaszolt. Beszédében kíméletlenül felsorakoztatta a javaslat elfogadása ellen szóló érveket s amikor beszédét bevégezte, meg lehetett állapítani, hogy a nagy szócsata első fázisában a reform ellenségei arattak győzelmet. Hiába volt már ezután Lord Hugh Cecil-nek, az oxfordi egyetem tudós képviselőjének és Anglia egyik legjelesebb szónokának megindító szózata, amelyben óva intette a házat attól, hogy a javaslat elutasításával végleg káoszba döntse az egyházat, hiába egy kiváló nonconformista képviselő pártfogása, aki azt az érvet volt hivatva megcáfolni,

¹ A javaslatot a püspökök háza 38 szóval 4 ellen, a papság háza 236 szóval 32 ellen, a laikusok háza pedig hasonlóan nagy többséggel fogadta el.

² Jelenleg Master of the Rolls.

hogy a reform megnehezítené a közeledést az anglikán egyház és a független protestáns egyházak között, hiába egy prominens anglo-katolikus jogásznak okos és mérsékelt hangú szónoklata — a ház többsége annak a fiatal skót ügyvédnek tapsolt, aki lutheri lendülettel és pátozzsal tett hitvallást a maga törhetetlen protestantizmusa mellett és kapva-kapott azon az ügyes pszichológiai számítással a vitába vetett érven, hogy az alternatív imakönyv, ha hihetetlen ravaszkodások árán is, de módot nyújt arra, hogy a királyért mondandó ima az istentiszteletből kihagyassék. Végül a javaslat ellenségei győztek 230 szóval 205 ellen és Canterbury nyolcvan éves érseke, aki az új imakönyv becikkelyezését negyedszázados főpásztorokodásának betetőzéseként tekintette, sírva távozott az előkelőségek karzatáról, miután életének álma a beteljesülés előtt egy lépéssel, szemeláttára összeomlott.

A könnyező ősz egyházfejedelem tragikus alakja tiszteletet és szálnalmat ébreszt, de a mű, amelynek bukását siratta, alighanem megérdemelte sorsát. A reformált imakönyv félmunka volt, sőt, mi ennél is rosszabb, gerinctelen kompromisszum, amely addig próbálta összeegyeztetni az ellentétes nézeteket, amíg végül egyik párt sem vallhatta a magáénak. Az egyház protestáns érzelmű része minden változtatásban engedményt és a végső kompromisszumban eszméi súlyos vereségét látta, az anglo-katolikusok pedig a régi szövegnek épségbentartását és annak hangsúlyozását sérelmezték, hogy a reform a hittételek terén nem jelent újítást. Ilymódon a reformjavaslat rendelkezéseit voltaképpen egyik párt sem helyeselte igazán jó szívvél és a jelentékeny támogatás, amelyben mégis részük volt, egy pusztá ígéreten alapult: azon, hogy az új imakönyv becikkelyezése után a püspökök hajlandók és képesek lesznek az egyházi fegyelmet helyreállítani s az istentiszteleteknek bizonyos tágon értelmezett uniformitását biztosítani. A régi rend hívei ügyesen jártak el, amikor propagandájukkal éppen az ennek az ígéretnek a beváltásában való hitet rendítették meg és így az alapjában véve sebed sem népszerű javaslat legfőbb pillérét döntötték meg.

A reformált imakönyv hívei nem nyugodtak bele a vereségbe és haladéktalanul hozzáláttak a visszautasított javaslat átdolgozásához. A püspöki kar álláspontjának megfelelően, amely szerint a javasolt újítás az egyház tanítását tekintve nem jelent változást, a módosított javaslat — szerkesztőinek felfogása szerint — csupán az első tervezettel kapcsolatban felmerült félreértéseket kívánja eloszlatni, a nélkül, hogy engedményeket tenne a reform ellenfeleinek. E helyütt az első javaslattal szemben mutatkozó két eltérésről kell csupán megemlékeznünk: az úgynevezett „fekete rubrika^{ct} belekerült a kommunió szertartásának új szövegébe s így most már mindkét alternative alkalmazható szövegben megtalálható; továbbá, s ez tán még fontosabb, az új javaslat kötelességévé teszi mindazoknak a lelkészeknek, akik templomaikban bevezetik az új szövegek szerinti szertartásokat, hogy havonta legalább egy vasárnapon a régi szöveg szerint végezzék az áldozás szertartását, feltéve, hogy ezt az egyházközség tanácsa (parish council) elhatározza, vagy a püspök kellő számú hívó kívánságára elrendeli. Az új javaslatot a Church Assembly

három háza nagy többséggel elfogadta — bár az ellenzék erősebb volt, mint az eredeti javaslat tárgyalása alkalmával — s az a lordok házának megkerülésével közvetlenül az alsóház elé került. A javaslat alsóházi tárgyalásán megismétlődött az első reformtervezet tragédiája: ellenfelei a képviselők önéreztére appelláltak s a törvényhozás irányában tiszteletlenséget véltek felfedezni abban a körülményben, hogy az egyházi hatóságok az első javaslat elutasítása után alig fél-esztendővel olyan javaslatot terjesztenek elő, amely szerkesztőjének kijelentései szerint nőben sem különbözik a régi elutasító javaslattól. Az alsóház nem volt hajlandó igénybevenni azt az aranyhidat, amelyet a módosított tervezet szerkesztői annak hangsúlyozása által építettek, hogy az első javaslat elutasítása csupán egyes rendelkezéseinek félreértése folytán következett be: az új reformtervezetet is elvetették, mégpedig nagyobb többséggel, mint az eredeti javadatot. Figyelemreméltó, hogy míg az első javaslat feletti szavazásnál a pártkeretek teljesen eltűntek, a második szavazásnál a munkáspártnak csak igen csekély töredéke foglalt állást a javaslat mellett.

Az imakönyv reformjának második, végleges kudarca beláthatatlan következményekkel járhat az anglikán egyház jövő sorsára. Abban mindenki egyetért, hogy újabb reformjavaslat előterjesztése igen hosszú időre lehetetlenné vált, de arra nézve, hogy mi legyen a legközelebbi teendő, teljes a bizonytalanság. Egyes túlzó elemek elérkezettnek látják az időt az egyház és állam szétválasztására, a túlnyomó többség azonban ezt a lépést egyértelműnek tartaná az egyház öngyilkosságával. Mások a mellett kardoskodnak, hogy az egyház, az egyes egyházmegyéek képviseleti szervei útján, saját hatáskörében valósítsa meg a reformot, bár ennek számos közjogi akadálya van. Az ellentétes nézetek ezidőszerint kiforratlanul háborognak, s csak a vereség és csalódás keserű érzéseinek elmúltával lehet remény egységes, higgadt állásfoglalásra. Időközben azonban attól kell tartani, hogy az egyházi fegyelem mindjobban meglazul és a szertartások terén tapasztalt anarchia az eddiginél is jobban elharapódzik.

Az anglikánizmus egén súlyos felhők tornyosulnak: az az egyház, mely olyan büszke közvetítő helyzetére a nagy római anyaszentegyház és a protestáns felekezetek között, könnyen áldozatává válhatik a mediátorokat mindenkor fenyegető annak a veszélynek, hogy két malomkő között felörlődik. E veszély csiráját az anglikán egyház születése óta magában hordja: Jaausfeje egyik szempárjával Róma, a másikkal Genf felé tekint: de ha cselekedni kell, vajjon lesz-e a két arcnak olyan egységes agya, amely megtenni a helyes elhatározást?

DOMONY PÉTER.